

Watertorens

TE KOOP: ONGEMAKKELIJKE GEBOUWEN

TEKST PAULINE VAN KEMPEN | BEELD HENK VAN DER VEEN EN HARRIE OUDE HAMPSINK

Ooit waren watertorens onmisbaar voor de drinkwatervoorziening, tegenwoordig willen de waterbedrijven er graag vanaf en verschijnt de een na de ander in de etalage. Maar wat moet je met zo'n toren? "Het is geen gemakkelijk gebouw."

De watertoren van St. Jans klooster

W

Als kind speelde Lennart de Jong altijd bij de watertoren van Nieuw-Lekkerland. Samen met zijn neef Sven klauterde hij op een dag door een kapot raam naar binnen. En daar was niets.

“Dus zo spannend was het eigenlijk niet.” Nu woont hij, met vrouw en vier kinderen, op de bovenste drie verdiepingen van de witte toren aan de Lekdijk, die hij eigenhandig verbouwde. Samen met neef Sven, die met vrouw en drie kinderen de onderste drie etages bewoont. In 2010, toen drinkwaterbedrijf Oasen de toren te koop zette, waren zij de hoogste bieder. “Prachtig natuurlijk! Ik was twintig, dit was een jongensdroom”, vertelt Lennart.

Vorig jaar mocht het duo de Watertorenprijs voor de beste herbestemde watertoren in ontvangst nemen. De Nederlandse Watertoren Stichting (NWS), die de prijs jaarlijks uitreikt, loofde het ‘uiterst krachtige ontwerp’ van architecten Ruud Visser en Fumi Hoshino.

“Een watertoren is geen gemakkelijk gebouw om te verbouwen”, verklaart oprichter en bestuurslid Henk van der Veen van de stichting. “Maar in Nieuw-Lekkerland is dat met een beperkt budget heel goed gelukt. En wat ook zo mooi is: de toren blijft hier onderdeel van de gemeenschap.”

In onbruik

De stichting, die 31 jaar geleden in het leven werd geroepen, beijvert zich voor het behoud en de herbestemming van watertorens. Die raakten in de jaren negentig van de vorige eeuw in onbruik toen elektrische pompen hun taak steeds vaker overnamen. Zij zorgen nu voor een constante druk op het waterleidingnet, waar die voorheen ontstond door de tegendruk >

Lennart de Jong

Henk van der Veen

Joop Suelmann

Andries Ophof

Jan van Munster

van het hoog in de toren gelegen waterreservoir.
Zeker 260 drinkwatertorens zijn er sinds 1856 in Nederland gebouwd, en daarvoor al verzezen er torens bij trein- en tramstations, fabrieken en ziekenhuizen en op particuliere terreinen. Die dienden om de eigen drinkwatervoorziening zeker te stellen en waren vaak een stuk kleiner dan de torens van de waterleidingbedrijven. Als oudste Nederlandse watertoren geldt die van Paleis Soestdijk (1680), als oudste toren voor de centrale drinkwatervoorziening die van Den Helder (1856). Ook na de Tweede Wereldoorlog zijn er nog watertorens gebouwd, zoals de Poldertoren in Emmeloord (1959), met zijn 65,3 meter de hoogste van het land, en de futuristische toren aan de Antoon Coolenlaan in Eindhoven (1970), met zijn drie bolvormige reservoirs de grootste.

Inmiddels zijn de industriële torens en de stationstorens bijna allemaal afgebroken; van de drinkwatertorens resteren er nog circa 175. Die worden

Interieur woning Lennart de Jong

in rap tempo buiten werking gesteld. Hoeveel er nog in functie zijn, kan Van der Veen niet met zekerheid zeggen. Volgens de database op de NWS-website, waarin de stichting de status van elke toren nauwgezet bijhoudt, zijn het er 41. "Maar soms horen we dat een toren al buiten gebruik is, terwijl wij dachten dat hij nog functioneerde. Het is nogal dynamisch."

De watertoren van Coevorden

Het grootste Nederlandse drinkwaterbedrijf, Vitens, heeft nog 25 torens in zijn bezit, meldt woordvoerder Evy Elschot. Daarvan zijn er op dit moment 19 werkend. Sinds 2014 zijn 8 watertorens verkocht; rond deze tijd wordt die van Sint Jacobiparochie na een openbare inschrijving overgedragen aan een particulier.

Het Drentse drinkwaterbedrijf WMD is drukdoende met de verkoop van de toren in Coevorden en houdt er dan nog maar één over, in Hoogeveen. "Die is in prima staat en doet gewoon zijn kunstje nog", vertelt projectleider Joop Suelmann van WMD. "Maar als we moeten gaan investeren, maken we opnieuw een afweging. En dat kan snel gaan."

De afgelopen jaren werden de torens in Assen en Coevorden wegens lekkage afgeschreven. Het zes-

tigjarige Asser exemplaar kwam begin vorig jaar in handen van een vastgoedondernemer, die er een luxe overnachtingsplek van wil maken. Datzelfde gebeurt naar alle waarschijnlijkheid met het veel oudere rijksmonument in Coevorden, dat op de voormalige vestingwallen staat. "Een prachtig, prototypisch torentje op een heel prominente plek", prijst Van der Veen.

Unieke verzameling

En hoewel niet alle watertorens de monumentenstatus hebben, vormen ze met elkaar een unieke verzameling die niet verloren mag gaan, meent het NWS-bestuurslid. De enige manier om dat te voorkomen is volgens de stichting herbestemming: als woning, kantoor, hotel, restaurant, landmark, culturele voorziening of een combina-

‘Een inwoner van Coevorden neemt op vakantie zelfs foto’s van de watertoren mee, omdat hij niet zonder kan’

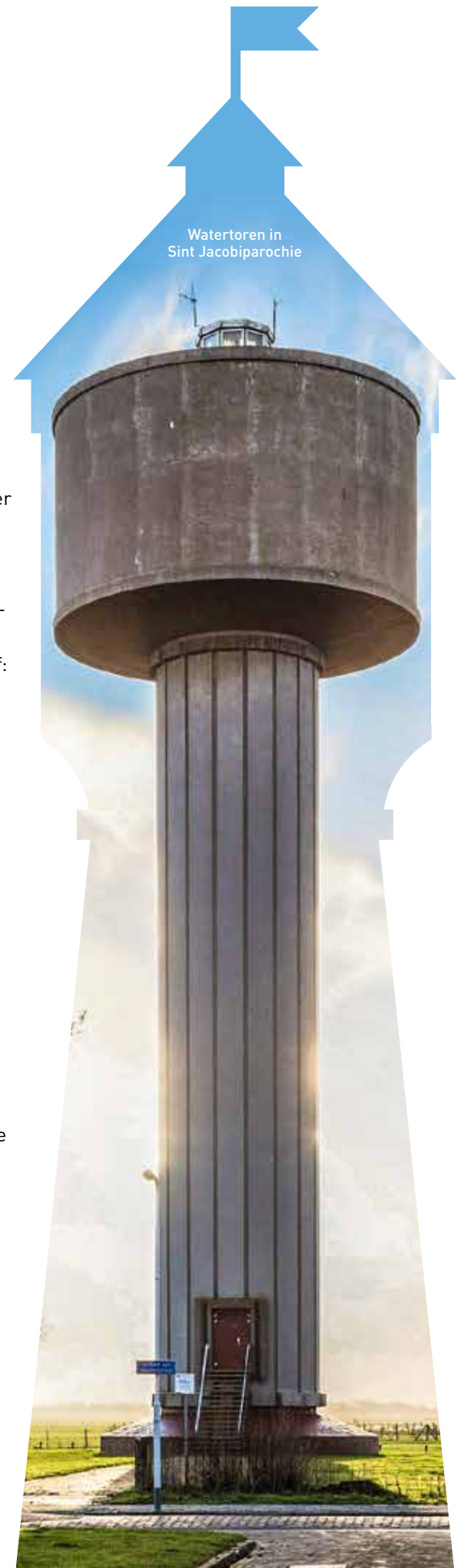
neemt op vakantie zelfs foto’s van de watertoren mee, omdat hij niet zonder kan.”

Er is het Drentse drinkwaterbedrijf, dat eerder torens in Dalen en Assen liet neerhalen, dan ook veel aan gelegen om het exemplaar in Coevorden een nieuwe toekomst te geven. Ophof: “Wij hoeven niet de hoofdprijs, maar willen dat de toren tot in lengte van jaren goed gebruikt wordt en als erfgoed voor Drenthe behouden blijft.”

Populair

Evenals WMD stelt ook Vitens eisen aan de herbestemming, zoals inpassing in de omgeving, duurzaamheid en kwaliteit van het plan en zo mogelijk samenwerkingen tussen de koper en toekomstige gebruikers, aldus woordvoerder Elschot. Volgens haar is de markt momenteel goed. “Watertorens zijn populair, er zijn voldoende initiatieven om de torens en het terrein daaromheen een goede herbestemming te geven.”

Toch is de NWS er niet helemaal gerust op. “Onze indruk is dat in naam wel wordt gevraagd om een plan, maar dat de prijs uiteindelijk toch bepalend is. Die is vaak te hoog. Een watertoren is geen gemakkelijk gebouw om te verbouwen en te onderhouden. Als er achterstallig onderhoud is, ben je een vermogen kwijt. Dus dan komt er zo’n >

tie hiervan. “Dat is ook een kans om iets nieuws te ontwikkelen.” Zelf raakte Van der Veen als student bouwkunde in Delft gefascineerd door het onderwerp. “Het gaat om een puur functioneel gebouw, dat meestal in de bebouwde kom werd gebouwd in een tijd waarin de aandacht voor de kwaliteit van de openbare ruimte en voor architectuur groeide. Alle bouwstijlen zijn erin weerspiegeld.” Juist ook door die verbondenheid met de omgeving ontstaat er vaak reuring wanneer een watertoren wordt bedreigd. Dat er de afgelopen decennia slechts enkele zijn gesloopt, is mede dankzij de inzet van omwonenden die ‘hun’ toren niet kwijt willen. Dat beseffen de drinkwaterbedrijven tegenwoordig maar al te goed, zegt woordvoerder Andries Ophof van WMD. “Een inwoner van Coevorden

Als oudste Nederlandse watertoren geldt die van Paleis Soestdijk (1680)

Quote-500-figuur die er een woning van maakt waar hij twee keer per jaar zijn vrienden uitnodigt en dan heeft de buurt er niets meer aan.”

Ook de gemeente speelt hierbij een rol, want die moet de vergunning voor de nieuwe bestemming verlenen. Dat onttaardt soms in ‘een spel’ tussen de projectontwikkelaar en de gemeente, waarbij de toren uiteindelijk het onderspit delft, weet Van der Veen. “In Leerdam bijvoorbeeld beloofde de projectontwikkelaar de toren mee te nemen in de nieuwbouw eromheen, maar dat bleek toch te moeilijk. Dus nu staat de toren weer te koop, zonder de omgeving. Het is maar afwachten wat er nu mee gebeurt.”

Drinkwaterbedrijven onderschatten wel eens wat zo’n toren voor hun imago betekent, denkt het bestuurslid. “Het was altijd hun visitekaartje. En ook al is hij verkocht, ze blijven er mee geassocieerd. Daarom is het zo belangrijk dat de koper iemand is in wie ze vertrouwen hebben. Vaak is er wel een acute verliefdheid op het onderwerp, maar dan begint het pas.” Door de eigenaren bijeen te brengen, informatie te delen en inspirerende voorbeelden – in binnen- en buitenland – op de website te tonen, wil de stichting zich daarom blijven inzetten voor een passende herbestemming van de torens, ook nu de band met de drinkwaterbedrijven losser is geworden.

Inspirerend voorbeeld

Villa Augustus in Dordrecht is voor Van der Veen zo’n inspirerend voorbeeld. Samen met de eigenaren van het Rotterdamse Hotel New York is het de gemeente gelukt om het oude zuiveringscomplex met zijn monumentale toren te herontwikkelen tot een hotspot voor de stad, met hotelkamers in de voormalige machinistenwoningen, een restaurant en moestuinen in de filterbekkens.

Ook de toren van Sint Jans klooster heeft wat hem betreft een zeer geslaagd tweede leven gekregen als uitkijktoren over het landschap van De Wieden. “De toren is leeg gebleven, dus je ervaart hier ook het interieur. Vaak zijn het enorm spectaculaire, beetje unheimische ruimtes. Als mensen de toren gaan bewonen, wordt die rauwe ruimtelijke kwaliteit opgeofferd. Dat is logisch, maar wel jammer.”

Het mooiste is het als een herbestemming meer genereert dan alleen het behoud van de toren, vindt Van der Veen. Zoals in Oost-Souburg, waar de toren en het omliggende terrein in 2006 werden verkocht aan beeldend kunstenaar Jan van Munster. Hij bouwde er een woonhuis in een ronde vorm en paviljoens in de vorm van een I en K bij, waar zijn Stichting IK ‘artists in residence’ een tijdelijke werkplek bood.

“Het was een taaie strijd”, zo blikt Van Munster terug. “De nieuwe gebouwen mochten niet lijken op de watertoren, maar moesten er wel een eenheid mee vormen. Ik had te maken met drie verschillende commissies met niet-strokkende opvattingen. Bij het derde ontwerp was er nog steeds geen unanimititeit, maar men wilde niet meer tegenwerken.”

Sinds eind vorig jaar staat het complex te koop. “Ik word dit jaar 82”, verklaart de kunstenaar. “Er is een tijd van komen en van gaan. Het zou fijn zijn als de toekomstige eigenaar het domein waardeert, er iets zinnigs mee kan doen en ervan kan genieten.” Genieten doet Lennart de Jong in Nieuw-Lekkerland elke dag en aan gaan denkt hij nog lang niet. “Wij wonen hier met heel veel plezier. Als we ‘s ochtends wakker worden, zien we de zon opkomen en ‘s avonds zien we hem weer ondergaan. Ik zou niet weten wat ik mis.” •

‘Dan komt er zo’n Quote-500-figuur die er een woning van maakt waar hij twee keer per jaar zijn vrienden uitnodigt en dan heeft de buurt er niets meer aan’

De watertoren van Delden

